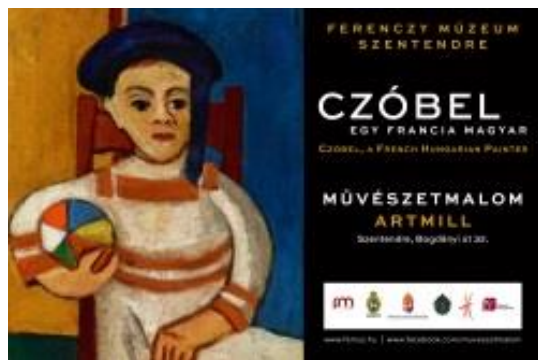

Spira Veronika: Czóbel kiállítás Szentendrén

MűvészetMalom, 2014. május 31 - augusztus 31.

Kurátorok: Kratochwill Mimi, Barki Gergely, Jurecskó László, Bodonyi Emőke

(Miniesszék VI.)

Bár 1971-ben rendeztek utoljára Czóbel gyűjteményes kiállítást, képei folyamatosan láthatók voltak, részben a Galéria állandó kiállításán, részben Szentendrén, ahol 1975 óta önálló múzeuma van.

Hazai kiállításai közül a legkülönösebb a sztálinista kultúrpolitika enyhülését jelző 1954-es szentendrei tárlat volt, amelyen *Szántó Piroska*, *Modok Mária* és *Ilosvai Varga István* műveit is bemutatták. A szenzáció azonban *Fülep Lajos* megnyitóbeszéde volt, amelyben a kiváló filozófus és művészettörténész prófétai dörgedelemmel, sziporkázó szellemességgel, „vérfagyasztó szarkazmussal” ostromozta a kultúraellenes kultúrpolitikát, és üdvözölte a változást. (*Frank János*, a kurátor szavai)

Fülep Lajos (1964)

Később, 1958-ban a Nemzeti Szalonban volt tárlata. A Szalont két év múlva lebontották, pedig szép hagyományai voltak az Erzsébet téri kiállítóhelynek.

Itt rendezték meg a *Gauguin és a francia impresszionisták* nagy hatású tárlatát 1907-ben, majd a *Nyolcak* két kiállítását, itt mutatkoztak be az *olasz és nemzetközi futuristák* is 1913-ban. A vándorkiállítás Párizsból indult 1912-ben európai körútra. A futuristákkal egy időben a szomszédban, a *Művészház* Kristóf téri kiállítótermében az *expresszionisták* vándorkiállítása volt látható, az *Első Berlini Őszi Tárlat* anyaga németekkel, franciákkal, oroszokkal, magyarokkal.

A Szalon a kortárs művészet bemutatkozó helye volt a II. világháború után is. Bezárása előtt itt volt látható *Borsos Miklós, Ferenczy Béni és Ferenczy Noémi* kiállítása és az említett *Czóbel*-tárlat.

A modern szellemi műhelyeket minden korszakban buzgón gyomlálja a jobbágymentalitásban érdekelt hatalmi elit. Hunniában kevés új van a nap alatt.

A mostani kiállítás a szentendrei MűvészetMalom egész területét elfoglalja. Az épület régi szárnya Nagybányától 1925-ig mutatja be Czóbel pályáját. Itt vannak a korai nagybányai plein air képek, az első párizsi évtized művei, az 1905-ös belgiumi nyár alkotásai, a *Nyolcak* első kiállításán szerepelt három festménye és az 1914-25 közötti hollandiai, németországi és berlini alkotások.

A párizsi fauve-os korszak jelentőségével mérhető a bergeni, würtzburgi, berlini expresszionista korszaka. Több kiállításon is együtt szerepelt az akkor Berlinben dolgozó hazai és külföldi expresszionistákkal, de saját tárlata is volt. Ebből az időszakból mégis viszonylag kevés képe maradt fenn. Művei ugyanis a náci időkben az *Entartete Kunst* – elfajzott művészet – listáján szerepeltek, így feltehetően elpusztították őket, vagy lappanganak.

A déli szárny földszinti termei az 1925-ös Párizsba való visszaköltözéstől 1940-ig mutatja be Czóbel életművét. Itt vannak a 30-as években, a hazatogatásai alkalmával készült hatvani képek is, az emeleten pedig az 1940 utáni alkotások láthatók, amelyeket a három város (Szentendre, Párizs, Budapest) közötti ingázás időszakában, az 1940-es évektől a haláláig festett.

Élete sikerekben, elismerésben, de válságokban is gazdag volt. Az 1883-1976 közötti 93 év a boldog békeidőkben kezdődött, majd két világháborúval folytatódott, két meneküléssel Párizsból. 1914-ben az ellenséges idegenekre váró internálás, 1940-ben a német megszállás elől menekülve kellett elhagynia a várost. Művei mindkét alkalommal eltűntek, szétszóródtak. 1940-ben Szentendrén telepedett le, a világháború után a teleket Párizsban, a nyarakat Szentendrén töltötte. Békében zárult a pályája, bár körülötte viharok dúltak, zsidótörvények, holokauszt, átvonuló front, sztálinizmus, forradalom, megtorlás, konszolidáció, visszarendeződés.

A sikerek már nagyon fiatalon, 22 éves korában elérték. 1905-ben Párizsban az *Őszi Szalonon* (*Salon d'Automne*) már kiállíthatott három képet, 1906-tól pedig a fauves-okkal együtt szerepelt nem csak az *Őszi Szalonon*, de a *Függetlenek Szalonján* (*Salon des Indépendants*) is, ahol nyolc festményét állította ki.

Képei nagy feltűnést keltettek. A francia lapok, de még a *New York Herald* francia kiadása is a legérdekesebb alkotók között említi. Hírt ad sikereiről a hazai *Jövendő* 1906. júniusi száma is. *Bölöni György* pedig úgy látja, hogy Czóbel „nyolc képe a modern törekvések szubsztrátuma. Durva kézzel könnyen rajzol és modelljeiből, azok arcából, brutálisan kisajtolja a karaktert. E mellett nagy kolorista (..), aki nagy érdeklődést tudott kelteni maga iránt”.

Az 1907-es kiállítás visszhangjából érdemes kiemelni *Louis Vauxcelles* megjegyzését. Ő az a művészetkritikus, aki az új irányzatot „fauve”-nak nevezte el, Czóbelt pedig még közülük is kiemelve „fauve inculte”-nek, azaz faragatlanul vadnak minősítette.

25 éves, amikor 1908-ban önálló kiállítása nyílt *Berthe Weill* montmartre-i galériájában. Barátai közé tartozott *Braque* és *Modigliani*, de személyes kapcsolatban állt a korabeli francia festészet számos alakjával, köztük *Matisse*-szal és *Picasso*val is. A kritika a fauves-ok egyik legígéretesebb, legvadabb tagjának tekintette.

Bejáratos volt *Gertude Stein* szalonjába. Gertrude Stein és a testvérei (Leo és Michael) ekkor a modern festészet mecénásai, gyűjtői és támogatói voltak Párizsban. Gertrude és Leo szombat esti szalonjában (a híres *Rue de Fleurus* 27-ben, és Michael és felesége közeli otthonában, a rue Madame 58-ban) a modern festészet legígéretesebb művészei gyűltek össze, köztük számos magyar is. Gertrud Stein az *Alice B. Toklas önéletrajzában* Czóbelt név szerint is említi mint olyan festőt, akinek még *Matisse*-nál is vadabb a stílusa.

Frank Gelette Burgess amerikai költő, író és kritikus a kaliforniai *Architectural Reports*-ban számolt be 1910-ben a Salon des Indépendants-ról *Párizsi vademberek* címmel. Portrét írt *Matisse*-ről, *Picasso*-ról, *Braque*-ról, *Othon Fries*-ről, *Metzingerről*, *Herbinről* és *Czóbelről*, ellátogat a műtermükbe, interjút készít velük, fényképet is közöl róluk, és egy-két művük fotóját is mellékeli. Ő is Czóbelt tartja a legradikálisabbnak, igazi vad hunnak nevezi.

Az ő fényképfelvételének köszönhető, hogy tudomásunk, sőt fekete-fehér fotónk is van Czóbel egy korai sokalakos képéről, a *Moulin de la Galette*-ről, amelyet Burgess szívesen meg is vásárolt volna, és amelynek a sorsáról, hollétéről nem tudunk semmit.

Moulin de la Galette 1907-1908.

Az első világháború kitörése, a menekülés Párizsból és Franciaországból korszakhatárt jelent Czóbel festészetében is. Bár Belgiumban és Hollandiában is gyanakodva nézték az ellenséges országok állampolgárait, a tengerparti Bergenben mégis befogadó művészkolóniára talált. Festészete is átalakult, az expresszionizmus és a kubizmus formajegyei jelennek meg a képein, amely a *Bergeni Iskola*ra is jellemző volt, akárcsak a portré- és csendélet-festés, valamint a sötétebb tónusú színek.

A Bergeni Iskola talán legismertebb alakja *Charley Toorop*, aki neve ellenére nő, és aki körül a 20-as évek második felében egy modern szemléletű művésztársaság alakult ki Amsterdamban. Fia *John Fernhout*, akinek talán a legismertebb filmje a *Spanyol föld* c. dokumentumfilm a spanyol polgárháborúról, és amelynek angol narrátora *Hemingway*, a francia pedig *Jean Renoir* volt. És hogy egy magyar szálat sem hagyjunk említetlenül, *Eva Besnyő* (Besnyő Éva), neves fotóművészt

egy időben Fernhout felesége volt. Együtt hagyták el az egyre inkább náci befolyás alá kerülő Németországot, Berlint és költöztek Amszterdamba.

Czóbel sikerei az első világháború után is folytatódnak. Hollandiában, majd Németországban is elismert alkotó. A *Die Brücke* csoporthoz kapcsolódott, majd a *Freie Sezession* tagja lett, tárlataikon is szerepelt, 1925-ben pedig saját gyűjteményes kiállítása volt a német fővárosban. *Herwarth Walden*, a *Die Brücke* c. folyóirat kiadója és kiállítóterem-tulajdonos támogatta művei bemutatását. Czóbel ismert lett Németországban, sőt a gyűjtői elérték Amerikát is. Volt kiállítása New York-ban, de képei eljutottak más amerikai városokba is.

Berlin a húszas években a kontinens legpezsgőbb művészeti központja volt. Itt találkozott Kelet-, Közép- és Nyugat-Európa szinte minden új törekvése a művészetek minden ágában, a színházművészetben, az építészetben, az ipari formatervezésben, a film- és a fotóművészetben. Az orosz konstruktivizmus és filmművészet, a holland *De Stijl*, a drezdai és a müncheni expresszionizmus, a *Neue Sachlichkeit*, a *Bauhaus* és számos más iskola, stílus és törekvés képviselői Berlinben találkoznak. Innen és Párizsból indulnak európai körútra a modern festészet irányzatait bemutató vándorkiállítások.

A sikerek és a pezsgő szellemi élet ellenére 1925-ben Czóbel visszaköltözött Párizsba (az otthon meghirdetett amnesztiát követően ekkor tértek haza *Kernstok Károly*, *Berény Róbert*, *Perlrott Vilmos*, az írók közül *Kassák Lajos*, *Illyés Gyula*, *Déry Tibor* és mások). Czóbel Párizsba költözését lassú, de határozott stílus- és szemléletváltás követi. Fokozatosan maga mögött hagyja a fauvizmust, az expresszionizmust, mindenféle avantgárdot, és a következő tizenöt évben az *Ecole de Paris* stílusvilágához, művészetszemléletéhez közeledik, amelyet ebben az időszakban az eklekticizmus és a dekorativitás jellemez.

A második világháború és a fasizmus előretörése készítette Czóbelt újra a költözésre. Míg számos művész, fotós, a magyarok közül *Moholy-Nagy*, *Kepes*, *André Kertész*, *Capa* és mások Amerikába mentek, Czóbel hazaköltözött, és Szentendrén telepedett le.

Mi mentette meg itthon a zsidóüldözéstől, a munkaszolgálattól, a sárgacsillagtól? Mert az, hogy nem tartotta magát zsidónak, bizonyára nem. *Csók István* volt a keresztapja, talán az ő vagy más segítségével mentességet kapott. Olyan biztonságban tudta magát, hogy még ő bujtatta *Hatvany Ferencet*, a festőt és műgyűjtőt szentendrei házában kertésznek álcázva.

Czóbel az átvonuló frontot is átvészelte, majd az új rendszerben is szerencséje volt. Mint Nyugaton jól ismert, szerteágazó kapcsolatokkal rendelkező művészt az új rezsim felhasználta. 1946-ban a Genfben meghívott magyar írók és képzőművészek küldöttségének ő is tagja volt *Illyés Gyula*, *Márai Sándor*, *Kassák Lajos*, *Cs. Szabó László*, *Szőnyi István*, *Ferenczy Béni*, *Pátzay Pál* és mások társaságában. 1948-ban részt vett a Wrocławban rendezett Értelmiségi Világkongresszuson, ahol olyan neves művészek voltak meghívva, mint *Picasso*, *Brecht*, *Éluard*, *Huxley*, *Ehrenburg*, *Nexö*, *Aragon*, *Léger*.

1946-ban a *Szentendrei Festők Társasága* őt választotta elnökének. *Bánovszky Miklós*, a naplója szerint, 1945 nyarán bement a minisztériumba, hogy anyagi támogatást kérjen a művésztelep háborús kárainak helyreállításra. (Munkaszolgálatosok táboraként szolgált a terület a 40-es években. Radnóti Miklós is volt itt kényszermunkás)

Valaki barátilag azt tanácsolta, válasszon a Társaság egy zsidó kommunista festőt elnöknek, akkor biztosan kapnak pénzt. A Társaság Czóbelt választotta, ugyanis nemcsak zsidó származású volt, de a háború után sok más művészhez hasonlóan belépett a Kommunista Pártba.

Kérdés persze, hogy hihetünk-e Bánovszkynak, aki ugyan a művésztelep egyik alapítója, de festőnek korántsem volt kiemelkedő. Száz évet élt (1895-1995), és ezalatt elég sok *ressentiment* gyűlhetett fel benne azokkal szemben, akik valóban zsenik voltak a környezetében *Vajda Lajostól Bálint Endréig*, és nem keresték a hivatalosság kegyeit, míg ő Lenin-portrét festett nem olthatatlan kommunista meggyőződésből. Persze Czóbel jó választás volt. A személye kivédte a támadásokat, bár a Társaságot, mint minden civil szervezetet feloszlatták, a művésztelep azonban továbbra is működhetett. Persze a riválisnak tartott *Európai Iskolát* is megszüntették, a tagjai pedig még évtizedekig a „tiltott” művészet körébe tartoztak.

Ne feledjük azonban, hogy volt Czóbelnek más beágyazottsága is a rendszerbe, mint a párttagsága. Öccse, *Czóbel Ernő* részt vett a Tanácsköztársaságban, 1919 augusztusában letartóztatták, és 1922-ben fogolycsere útján a Szovjetunióba került, ahol a Marx – Engels - Lenin Intézetben kutatott, tanított és a névadók műveinek kiadásával foglalkozott. (Még itthon magyar-német szakos tanári diplomát és doktori fokozatot szerzett). 1936-ban letartóztatták. Kilenc évet töltött a Gulágon, és csak 1947-ben engedték haza. Itthon a Szikra kiadóban is Marx, Engels, Lenin és Sztálin műveinek kiadásával, fordításával foglalkozott.

Czóbel a nemzetközi ismertségén túl bizonyára a testvérének is köszönhetette, hogy nem kellett politizálnia vagy szocreál képeket festenie. Öccse által a család már leróta kötelezettségét a rendszer iránt, és akit - nem mellékesen - több évtizedes elvtársi kapcsolat fűzött az ország vezetőihez.

Ugyanakkor volt Czóbel Bélának egy mindenki számára érthetetlen kiváltsága: kezdettől fogva (1948-tól) kedvére ki-bejárt az országból. A nyarakat Szentendrén, a teleket Párizsban töltötte feleségével, Modok Máriával együtt. Volt útlevelük, vízumuk a hidegháború, a vasfüggöny, a Rákosi-rendszer legsötétebb éveiben is. Párizsban a franciák több alkalommal is rendeztek számára kiállítást, holott tudjuk, hogy ez más esetekben véget nem érő engedélyeztetési és cenzurális tortúrával járt. Ő pedig felcsavart képeit ki-behurcolta az országból, kiállította, eladta őket kedvére. Ilyen kiváltságokra az ÁVH, sőt még inkább a KGB tudta és engedélye nélkül senki sem tehetett szert, legyen bármilyen ismert a párizsi művészeti életben.

Nem tudok róla, hogy kutatta-e bárki, hogy mi állt ezeknek a tényeknek a hátterében Czóbel hírnevén és a személyében rejlő propaganda lehetőségein túl. Gulág-viselt öccsének nemigen lehettek ilyen jó kapcsolatai a KGB berkeiben.

Czóbel indulásakor kirobbanó tehetségű ifjú festő volt, a nagy franciákhoz, németekhez, hollandokhoz fogható, de a 20-as évek második felétől fokozatosan veszített megújuló-képességéből. Megérkezett egy magának kialakított kulturált, tetszetős, mindenki számára jól emészthető poszt-nagybányai, *École de Paris* stílushoz, hasonlóan más tehetséges, sőt kiváló hazai festőhöz (*Bernáth Aurél, Márffy Ödön, Szőnyi*), és emellett kitartott élete végéig. Persze történt nem kevésbé tehetséges festőkkel, szobrászokkal ennél sokkal rosszabb is. Gondoljunk *Pór*

Bertalan Rákosi-portréira, *Pátzay* Lenin-szobrára stb. A megtorpanás okait azonban nem csupán a művészek személyiségében és tehetségének korlátaiban kell keresnünk.

A 20-as évek második felében, végén sokan, köztük *József Attila*, *Radnóti*, a Párizsból hazatérő *Illyés Gyula*, a pályakezdő *Vas István*, *Zelk Zoltán* is eltávolodtak az avantgárdtól. Míg a környező országokban, az új utódállamokban virágzott az avantgárd, az utódállam-Magyarországon a klasszicizálódás vált jellemzővé. Persze voltak kivételek: *Kassák*, *Vajda Lajos*, *Ámos Imre*, *Derkovits* és mások. A régi lázadók többsége azonban megtorpant, irányt váltott. A fiatalok, akik nem így tettek, többnyire örökre távoztak az országból (*Tihanyi*, *Kepes György*, *Trauner Sándor* és sokan mások).

Nézzük Czóbel korai képeit! Csupa vibrálás, tehetség, bátorság, eredetiség. Nem csoda, hogy nagybányai látogatásakor magával ragadta a fiatalokat, ihletője volt a *Nyolcak* indulásának.

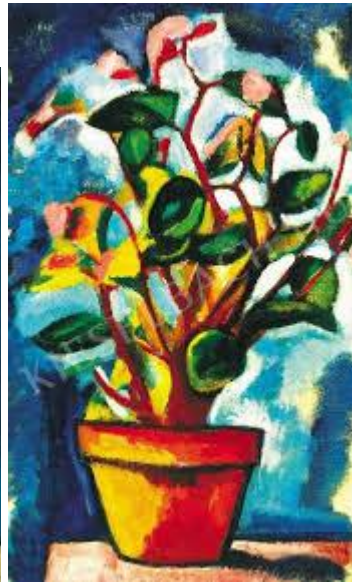
Fauve-os csendélet 1907.

Csendélet 1908

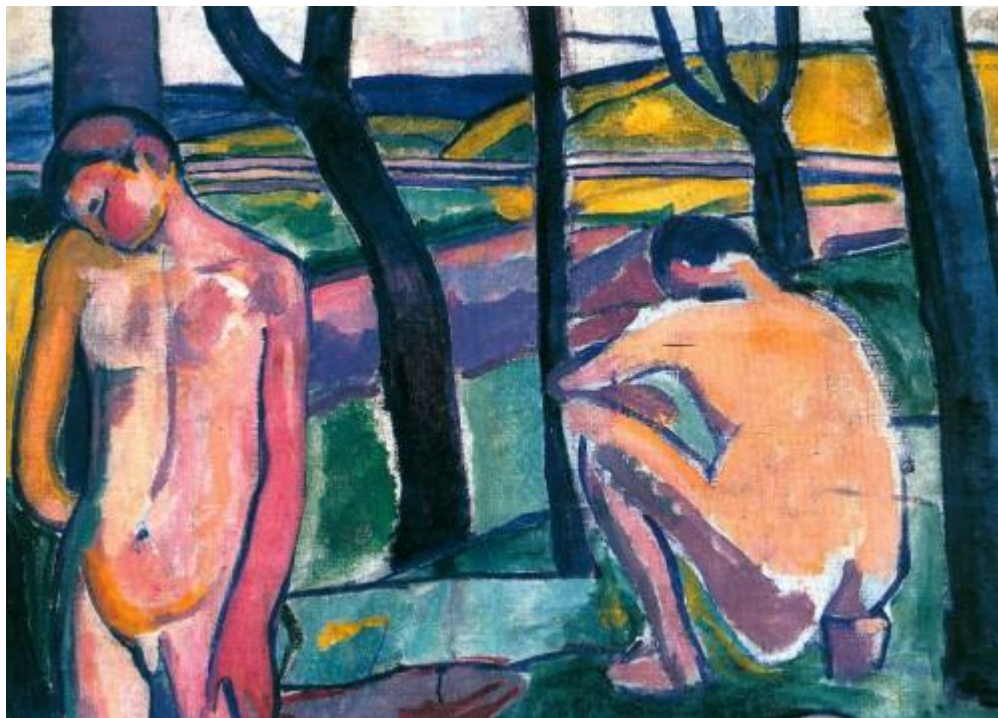
Fiú labdával 1906

Virágcsendélet 1908

Bölöni György portréja 1906

Ülő fiúk 1907.

A holland időszak, a würzburgi nyarak, a berlini évek (amit ismerhetünk belőlük) az expresszionizmust, a Neue Sachlichkeit élesebb konstrukcióit hozták, miközben sokat megőrzött a fauve-os korszak látásmódjából, ami azért sem meglepő, mert a *Die Brücke* látásmódja több ponton is rokon a fauvizmussal.

Meyer úr arcképe 1921. Bergeni lelkész 1918. Falu vége (Neustadt an der Saale)1922.

Műterembelső 1922.

Itt álljunk meg egy percre.

Valahol itt ragadható meg, a *Berlini utca híddal* (1920) és a *Párizsi utca* (1926) között a fokozatos szemlélet- és ízlésváltás. A *Berlini utca híddal* a fauvizmus és a Die Brücke merész színhasználatát folytatja, megszerkesztettsége a konstruktivizmussal, technicizmusa a Neue Sachlichkeit szemléletével rokonítja. A *Párizsi utca* azonban visszalépésként értelmezhető a posztimpresszionizmus felé. Ez az utcakép nem az expresszionizmus zaklatott, nyugtalan nagyváros-képe. Pedig az lehet az első benyomásunk, hogy a két kép nagyon is közel áll egymáshoz.

Berlini utca híddal 1920

Párizsi utca 1926.

Czóbel festészetében az átalakulás fokozatos. Van olyan párizsi képe a húszas évek második feléből, amely még közel áll a berliniekhez színekben és kompozícióban, de a felfedezés láza, a keresés izgalma már hiányzik belőlük:

Párizsi utca 1925 után

Szajna-part 1925.

És a későbbiek?

Úgy tűnik, Czobor eljutott a festészetről alkotott víziójának a határáig. A szürrealizmus, a dada, az absztrakt festészet már nem az ő útja volt. Ezeket már elkorcsosulásnak, dekadenciának vélte.

Olyan eltávolodásnak a természetelvűségtől, amelyet az ő művészetfelfogása már nem tudott és nem is akart befogadni.

A berendezkedés évtizedei jöttek, a tetszetős poszt-nagybányai, posztimpresszionista, École de Paris képek tömege. Kulturált, színvonalas, dekoratív, unalmas.

Ülő fiú 1935

Nagy csendélet 1935

Ülő nő (Modok Mária)

Virágok barna kancsóban 1936

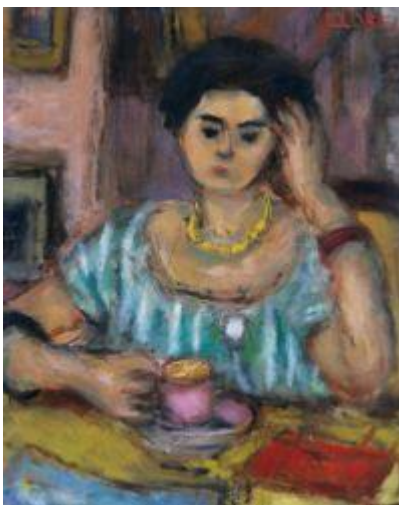
Kertben 1946

Szentendre 1940

Szentendre 1964

Kávélvő nő 1950.

Fekvő nő (Szentendrei Vénusz) 1968.

Mimi 1971.

Asztali csendélet

Óriásnak indult, de csupán biztos ízlésű, jó mester lett. Szellemi izgalom és igazi nagyság nélkül.

Appendix

I.

Czóbel Ernő (1886-1953), míg bátyja Belgiumban és Hollandiában festett, végigharcolta az első világháborút, tüdőlővést kapott, majd felgyógyulva belevetette magát a forradalomba. A Tanácsköztársaságban vállalt szerepéért letartóztatták. Közel háromévi börtönt követően fogolycserével szabadult, és a családjával a Szovjetunióba emigrált.

Míg Czóbel Béla ismét Párizsban festett, Ernő viszonylagos nyugalomban élt a feleségével, *Lányi Saroltával* és kislányukkal, *Czóbel Annával* Moszkvában. A marxizmus klasszikusait kutatta, műveik kiadását gondozta. Nem avatkozott a politikába, a magyar párton, illetve a Kominternen belüli frakcióharcokba. 1936-ban mégis letartóztatták, és tíz évet töltött a Gulágon Szibériában.

Még akkor is a Gulágon volt, amikor bátyja 1940-ben, a második világháború kitörése után hazaköltözött, és Szentendrén telepedett le. Ernő csak 1946-ban szabadult, és csak 1947-ben térhetett haza. Itthon is Marx, Engels, Lenin és Sztálin műveinek kiadásával, némelykor fordításával foglalkozott. Csupán hat év volt hátra az életéből. 1953-ban meghalt. Bátyjának közel negyed századdal hosszabb élet adatott.

II.

Pogány József

Sógoruk élete még viharosabb volt. Három lánytestvérük közül *Irén* feleségül ment Czóbel Ernő egyik Barcsay gimnáziumbeli osztálytársához, *Schwarcz József*hez, aki hamarosan **Pogány József**ként vált ismertté. Ernő és József bölcsezszek lettek, és a doktori disszertációjukon dolgoztak. Ernő *Heltai Gáspárról* és a magyar reformációról értekezett, József pedig *Arany Jánosról* írta a dolgozatát *Riedl Frigyes* irányítása alatt. Az alaposabb felkészülés érdekében Berlinben és Párizsban is látogattak kurzusokat.

Ledoktoráltak, de reményteljes tudományos karrierjüket a történelem elsodorta. Mindketten a világháború frontjain, majd a forradalomban, később a Szovjetunióban találták magukat. Míg Ernő a marxizmus klasszikusaival foglalkozott, sógora belevetette magát a nemzetközi kommunista mozgalom politikai intrikáiba, a Komintern ügyeibe.

Pogány már a tanácsköztársaság idején arrogáns lett és narcista, *Napóleonról* szóló zsenéjét ráerőltette a *Nemzeti Színházra*, majd amikor *Fenyő Miksa* a darabot gyengének, a szerzőt felkészületlennek és tehetségtelennek nevezte, betiltotta a *Nyugatot*. A húszas évek végére, a 30-as évek elejére azonban már, bár kisstílű, de nemzetközi kalandorrá nőtte ki magát.

Először a német ügyekbe avatkozott, majd Amerikába küldte magát a kommunista párt átszervezésére. **John Pepper** néven meg akarta tanítani az amerikaiakat, milyen az autentikus baloldali politizálás. Míg felesége és lányai Moszkvában várták, több kalandos ügye is akadt. Hogy különútjait, kudarcait elfedje, hamis jelentésekkel kábította a Komintern és a szovjet párt vezetőit.

Azt hitte, ravaszul taktikázik, valójában alvajáróként cselekedett, amikor beleavatkozott a Komintern intrikáiba, frakcióharcaiba. Észre sem vette, hogy már ő van a célkeresztben. 1937-ben letartóztatták, családját internálták, őt megkínózták, halálra ítélték és kivégezték. 1956-ban rehabilitálták.

III.

Czóbel Anna, aki operatőrként dolgozott a magyar televízióban, lefordította és kiadta szülei (*Lányi Sarolta* és *Czóbel Ernő*) szigorúan cenzúrázott leveleit, amelyeket apja Gulágon töltött tíz éve alatt váltottak egymással. A nagybátyjáról, *Czóbel Béláról* pedig portréfilmet készített. Mindkettőjük életét megismerve igen egyszerűen összegezte a tapasztalatait: vannak **balekok**, ez volt az ő apja, és vannak **mázlisták**, ez volt a nagybátyja.

Vajon ő melyik kategóriába sorolta volna magát?

Amikor ugyanis 1945-ben hazatért (ő jött elsőként, anyja egy, apja két év múlva érkezett), őrá, a Moszkvában végzett filmesre bízták az operatőr-képzés elindítását a főiskolán. Tanítványa volt *Zsigmond Vilmostól Sára Sándorig* számos világhírűvé vált operatőr, filmrendező.

A helsinki olimpián 1952-ben vezetőoperatőre volt annak a stábnak, amely a tizenhat aranyérmet filmre vette.

A filmgyárban volt státuszban, de szándéka és ambíciói ellenére áthelyezték az éppen induló televízióhoz. Eleinte az élő adások operatőre volt, majd kulturális (*Vers mindenkinek*), képzőművészeti (portréfilmek, köztük *Czóbel Béláról*), ismeretterjesztő (*Jogi esetek*) és gyerekműsorokat (*Cicavízió*, *Zsebtévé* stb.) bízták rá. A komoly művészi feladatot jelentő játékfilmeket, tévéfilmeket nem ő kapta. Amikor megkérdezte, miért, visszakérdeztek: miért nem léptél be 56 után az újjáalakult pártba.

Úgy gondolta, hogy ő már akkor kijárta a kommunizmus történetének iskoláját, amikor a hazaiak még bele se kezdtek.

Hogy mikor és mit kell kérdezni, azt biztosan nem tanult meg.

IV.

Herwarth Walden. Czóbel Béla egyik németországi támogatója *Herwarth Walden*, a *Der Sturm* berlini irodalmi, kulturális és művészeti folyóirat alapítója volt.

A lap 1910-től az expresszionizmus, és általában az avantgárd művészet legfőbb fóruma lett, amelyhez kiadó és kiállító terem is tartozott.

Waldennek fontos szerepe volt az expresszionizmus kibontakozásában, a drezdai *Die Brücke* és a müncheni *Der Blaue Reiter* találkozásaiban, alkotásaik hazai és európai megismertetésében. Műveik reprodukcióit a lap is közölte, képeikből kiállításokat rendezett. Az expresszionizmus mellett más avantgárd irányzatokat is támogatott, a futurizmust, a kubizmust, a konstruktivizmust, a dadát. A folyóirat nemzetközi merítésű volt: *Apollinaire*, *Marinetti*, *Kassák Lajos* és mások írásait is közölte. Kassák számára a *Sturm* volt a minta, amikor elindította a *Tett*, majd a *Ma* c. folyóiratát.

Walden galériája is hasonló szemlélettel működött. Rendezett kiállítást *Kokoschkának*, *Chagallnak*, *Braque-nak*, *Picassónak*, *Jean Arp-nak*, *Paul Klee-nek*, *Kandinskynak*, *Munch-nak*, az olasz futuristáknak, a francia kubistáknak. Legnagyobb hatású szervezése mégis az 1913-as *Első Német Őszi Szalon* volt, amely a francia szalonok mintájára tizenöt ország kilencven művészenek közel négyszáz művét állította ki. Ez volt akkoriban a modern művészet legnagyobb seregszemléje.

Tárlataiból vándorkiállításokat szervezett, így jutott el Budapestre 1913-ban szinte egy időben Párizsból a futurizmus, Berlinből az expresszionizmus kiállítása.

A nácizmus előretörésével egyre nehezebb dolga volt. Az *Entartete Kunst* körébe tartozott minden, ami őt a modern művészetből érdekelte. A Gestapo fenyegetései elől a Szovjetunióba menekült, ahol a hivatalos kultúrpolitika hamarosan szintén ellenségnek tekintette. Ugyanis, mint tudjuk, a modern művészet kapitalista- imperialista-fasiszta dekadens termék.

Választott szegény, bár nem tudta, hogy ezt teszi, Auschwitz és a Gulág között.

A volgai németek egykori központjában, Szaratovban, a börtönlágerben halt meg 1941-ben.

www.alamy.com - AEP0T0